

**„Törvényt szabni az asszonyoknak”
Egy 18. századi jogszabálygyűjtemény jogi kultúrtörténeti
és jogi néprajzi adatai**

NAGY JANKA TEODÓRA

(jogtörténész, etnográfus, tanszékvezető egyetemi tanár, PTE KPVK)

"Making a law for women" - legal cultural history and legal ethnographic data on an 18th century lawbook

Farkas Cserei Nagy-ajtai (1719–1782) wrote a book between 1760 and 1770: "The Law of Hungarian and Szekler Women" (Kolozsvár, 1800). This lawbook contains laws, customary law, statutes and case law defining the legal status of Hungarian and Szekler women (wives, daughters, orphans, widows) of the nobility and urban citizens until 1744. The legal cultural historical significance of the book is that it contributes to the development of Hungarian legal language. The legal ethnographic significance is that, by explaining the legislation of women's personal, matrimonial property and inheritance matters, it describes in detail the living legal customs and legal folk customs of the 18th century.

Keywords: legal ethnography, legal cultural history, living legal customs, legal folk customs, 18th century lawbook, Farkas Cserei Nagy-ajtai, The Law of Hungarian and Szekler Women

Nagy-ajtai Cserei Farkas (1719–1782) a 18. század harmadik negyedében íródott, és fia, ifj. Cserey Farkas által *A' magyar és székely asszonyok' törvénye* címmel 1800-ban Kolozsvárott kiadott könyvét, a nők jogállását a 18. században meghatározó magyar és erdélyi joganyagot (szokásjogot, törvényeket és statútumokat) összefoglaló kiadványt számon tartotta *a magyar jogtörténet* – bár meglehetősen ritkán hivatkozta.¹ *A jogi kultúrtörténeti kutatások* elsősorban társadalmi, kulturális és nyelvi kontextusai miatt hangsúlyozták a 18. századi „Törvény-Tudó” által a magyar és erdélyi asszonyok számára a jogi ismeretterjesztés céljával készített tematikus jogszabálygyűjtemény fontosságát. A nagy műveltségű jogtudós, a világlátott, ugyanakkor az erdélyi történelem, kultúra területén is otthonosan mozgó Cserei Farkas a vonatkozó joganyag olvasóközönségével való minél pontosabb, alaposabb megismertetéséhez, értelmezéséhez magától értetődően hívta segítségül „a jog kulturális holdudvarát”: a jog világát meghatározó és értelmező történelmi példákat, a kor közös tudásának kulturális és művelődéstörténeti elemeit.² *A magyar jogi néprajzi kutatások* a 18. századi európai előzményekhez képest kissé megkésetten, csak a 19. század

* A tanulmány az NKFIH FK 19 132220 *Tagányi Károly (1858–1924) jogszokásgyűjtő programja és hagyatékának tudománytörténeti jelentősége* című pályázat támogatásával készült.

¹ Máday Andor 1913-ban megjelent, a nőket középpontba állító jog- és társadalomtörténeti összegzésében gyakori hivatkozási alap Cserei munkája. Balás Gábor Erdély jogtörténetéről írott monográfiájában a székely örökösödési jog esetében szintén hivatkozik a könyvre, bár Erdély legújabb jogtörténeti összegzésében Cserei Farkasra nem találunk utalást. Máday 1913; Balás 1979: 201; Veress 2018.

² Kajtár 2004: 6; Stipta 2016: 311–312.; Nagy J. T. 2022: 136–147.

második felétől kapcsolódtak a jogi modernizáció folyamatában felértékelődő jogszokásgyűjtésekhez. Cserei Farkas a magyar és székely asszonyok jogállását a szokásjog, a törvények, a statútumok, az ítélkezési gyakorlat, valamint a jogszokások és jogi néphagyományok alapján bemutató összefoglaló munkája kutatástörténeti jelentőségű, mert az 1700-as évek mindössze néhány, nem elsősorban e céllal végzett, de a jogi népraizot is gazdagító eredményei között helyezhető el.³

Nagy-Ajtai
CSEIREY FARKAS
Erdélyi Udvari Tanácsos
és Referenciarius
Vita et prolece jam illa

1. kép: Nagy-Ajtai Cserei Farkas
(1719–1782)
(Forrás: Erdélyi Múzeum 1815. 2:4)

A^o
MAGYAR, ** SZÉKELY
ASSZONYOK'
TÖRVÉNYE.

MELLYET
E' két nevezetű, de egy Vérű Nemes
Nemzetnek Törvényiből, Törvényes Szokasiból, Végezésiből, Birák Itéletüből, és
mas Törvény-Tudók Írásiból egybe-fzedett
NAGY-AITAI
CSEIREY FARKAS
Az Apostoli Királyi Felségének Udvari Tanács
Híve:

KOLOSVÁRATT.
Az Ki-Adó Költőségével 's Hochmeister Erdőten
betűivel: 1 2 0 0.

2. kép: A' magyar és székely asszonyok' törvénye. (kiadattatott Kolozsvárott, 1800-ban)

*Nagy-ajtai Cserei Farkas*⁴ (1719–1782), *Cserei Mihály* (1667–1756) történetíró unokaöccse Csíkrákoson született 1719-ben és 1782. december 9-én halt meg Bécsben. Apja, Cserei János, anyja László Erzsébet volt. Bátyja, Cserei Elek (1714–1769)⁵ először az erdélyi sóbányák felügyelője, majd a guberniumnál titkár volt, később

³ Ideértve például a II. József rendeleteinek előkészítése során végzett jogszokásgyűjtéseket vagy Dugonics András az 1700-as évek végén már elkezdett közmondás- és szólásgyűjtésének jogi szolásait és közmondásait. Tárkány Szűcs 1981: 13; Nagy J. T. 2023: 273–274.

⁴ A különböző írásmódok közül a továbbiakban a Cserei Farkas által használt, illetve a család által elfogadott, a fia által 1800-ban kiadott könyvben is szereplő formát használjuk az idősb megjelölés elhagyásával: Nagy-ajtai Cserei Farkas. A szakirodalmak esetében megtartottuk a használt hivatkozási formát.

⁵ Nagy I. 1858: 137; Szinyei 1893.

ülnöknek nevezték ki az erdélyi királyi táblához.⁶ Cserei Farkast II. Lipót császár hűségére és katolikus hitre térte apja a jezsuiták kolozsvári kollégiumában, a nemesek Convictusában taníttatta Kaprinai István felügyelete alatt. „Bölcslelettudorrá” avatását követően 1742-ben báró Henter Dávid ítélőmester mellett szerzett törvényismeretet, 1753-ban Csíkszék követe volt a szebeni országgyűlésen. Az erdélyi udvari kancelláriára 1754-ben került, ahol az évek múlásával titoknok lett, majd 1761-ben udvari tanácsossá és referendáriussá (előadóvá) nevezték ki Bécsben. Mária Terézia királynő igen nagyra becsülte Csereit, az erdélyi ügyekben gyakran kérte ki tanácsát. Leánya házasságkötésének esztendejében, 1777-ben „a’ Krasznai ’s Tasnádi Urodalmokkal, és Szokolyi-Jószággal örökösen, Zilah városával pedig lekötés mellett (inscriptionaliter) elegendő adománnyal (mixta donatione) ajándékozta meg”, végül 1779-ben „egész fizetéssel penzióba bocsátá”.⁷

Ifj. Cserei Farkas apja „Munkáját melyet ditséretessen viselt Hivataljának nemes foglalatossági között írt ... Krasznán, Bóldog-Asszony Havának 1-ső Napján 1799-dik Esztendőben” Gyulai Ferenc özvegyének, gróf Haller Karolina asszonynak ajánlva jelentette meg. A kézirat keletkezésére vonatkozóan konkrét évet, dátumot nem jelölt meg, a „ditséretessen viselt Hivatal” pedig Csereinek Bécsben különböző beosztásokban az erdélyi udvari kancellárián 1754–1779 között eltöltött éveket jelenti, hiszen mint nekrológiában Döbrentei Gábor írja: „Ifjúságának erejében ment-fel a’ fényes Bécsbe, öreg koráig volt ottan.”⁸ A forráshasználat és az életrajzi adatok a keletkezés idejére vonatkozóan a 18. század harmadik negyedére történő szűkítést valószínűsítik.

Ezt erősíti meg Cserei jogszabálygyűjteményének forrásvizsgálata is. A könyv elsődleges forrásait a magyar és erdélyi törvény- és szokásjoggyűjtemények, továbbá a hivatkozott törvények és statútumok jelentik 1744-ig. *Werbóczy István* – a szokásjoggyűjtemények közül leggyakrabban hivatkozott – *Tripartituma* mellett Cserei csak a két erdélyi törvénykönyvre utalt (*Approbatæ Constitutiones, 1653; Compilatæ Constitutiones, 1669*) – elsősorban a magyarországi jog kiegészítéseként, vagy az attól való eltérések, sajátos erdélyi jogi szabályozás alátámasztására. Például: „Nemzetünk Törvénye-is kivált Erdélyben halállal szokta büntetni a’ Nös paráznákot.”⁹ Az 1744–1848 között született erdélyi törvénykönyv rendelkezéseire (*Articuli Novellares*) és a szász municipiális statútumokra (1779) azonban munkájában már egyáltalán nem találunk hivatkozást. Az egyes magyarországi és erdélyi törvények, törvénycikkek Szent István dekrétumával kezdődnek és 1729-ig kronologikus rendben követik egymást. Cserei munkájában az utolsó említett jogszabály az 1744. évi erdélyi I. törvénycikk – „a feleséges ausztriai ház uralmának, az erdélyi fejedelemség részéről való elfogadásáról és

⁶ Kiváló jogtudósként is számon tartották, ismert munkája a *Praxis procuratoria ex Decreto Tripartito, approbatis compilatisque Transsylvanie constitutionibus: Usu item et praxi patrie, aliisque juris consultorum observationibus excerpta et concinnata. (Kolozsvár, 1746 és 1760.)* Nagy I. 1858: 133–141.

⁷ Cserei Farkas felesége Boros Kata volt, gyermekei: Lőrinc, Farkas és Ilona (Heléna), aki id. báró hadadi Wesselényi Miklós (1750–1809) közép-szolnoki főispán felesége, Wesselényi Miklós báró (1796–1850) édesanyja volt. Döbrentei 1815: 165.

⁸ Döbrentei 1815: 164.

⁹ Appr. C. P. 3. T. 47. *Approbatæ Constitutiones* (1653)

a török portával való összeköttetést megállapító törvények eltörléséről.”¹⁰ A jogi szabályozás szempontjából is korszakhatárnak tekintve 1744-et ezzel zárja a magyar és székely asszonyok számára a használt és ismertetni kívánt joganyagot.¹¹

A Kolozsvárott Hochmeister Márton¹² betűivel 1800-ban kiadattatott könyv az ajánlást követő előljáró beszéd után 12 részben, kérdés-felelet formájában tárgyalja a magyar és székely nemes asszonyokra és leányokra vonatkozó személyi és házassági vagyoni, valamint öröklésjogi rendelkezéseket „E’ két nevezetű, de egy Vérü Nemes Nemzetnek Törvényiből, Törvényes Szokásiból, Végezésiből, Birák Itéletiből és más Törvény-Tudók Írásiból egybe-szedett” formában. A könyv használatát Mutató-tábla (a tárgyszavakhoz kapcsolódó szövegrészek alfabetikus sorrendben történő kiemelése) és 275-ig számozott, későbbi kiegészítésű, de be nem fejezett, esetlegesen egyéni rövidítéseket tartalmazó jegyzet segíti.¹³

Cserei könyve a kor szokása szerint *paratextussal* kezdődik: ajánlással és előljáró beszéddel. Ifj. Cserei Farkas levél formában íródott ajánlószövege az általa kiadott könyvben az általános gyakorlattól eltérően nem a mecénáshoz szól, hanem a könyv címéül és tárgyául választott nagybetűs „Magyar és Székely Asszonyhoz,” Halter Karolina grófnőhöz, aki „díszes Példa” lehet nemzete számára.

Az ajánlást követő *előljáró beszéd* a kor szokása szerint a szerző *figyelemfelkeltő használati utasítása* a könyvhöz. Ebben pontosíthatja munkája tárgyát, előrebocsátja annak tanulságát, szerzői indíttatását, sőt akár ízelítőt is adhat a könyv stílusából – de mindezt úgy kell tennie, hogy felkeltse az olvasó figyelmét. Cserei Farkas is e szerint jár el, amikor munkája hiábavalósága feletti aggodalmának fejtegetése után („alig lévén nehezebb dolog az emberi Társaságnak Kormányozásában, mint Törvényt szabni az Asszonyoknak...”) a női engedetlenség bibliai példázatánál kezdve a közönségre kárhózatot jelentő római, majd a magyar asszonysorsok ismert történeteit emlegeti fel igen szuggesztív részletességgel. Ezt követően egy hirtelen fordulattal az asszonyok dicsérete következik, amely lehetőséget nyújt a szerzői szándék nemességének és fontosságának hangsúlyozására is: „Nints, mivel ditsekedgyék az emberi Természet Asszony nélkül; ... Asszonynak kell lenni, a’kiről mondassuk, hogy Férjfiat hozott e’ világra.” Ebből következően a könyvnek a szerző által megfogalmazott célja – ahogyan más országokban is – az asszonyokra vonatkozó törvények összegyűjtése:

¹⁰ Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve, Szent László Király Dekrétomainak Első Könyve, Kálmán Király Dekrétomainak Első Könyve, II. András 1222. évi IV. törvénycikke, Zsigmond Első Dekrétuma, I. Mátyás Harmadik és Hatodik Dekrétoma, II. Ulászló Első Dekrétoma. Hivatkozott törvények 1545–1744 között: 1545:13.tc., 1545:21.tc., 1608:1.tc., 1618:61.tc., 1622:67.tc., 1625:6.tc., 1647:105.tc., 1647:126.tc., 1655:25.tc.; 1659:43.tc., 1662:5.tc., 1681:46.tc., 1687:11.tc., 1715:68.tc., 1723:1.tc., 1723:34.tc., 1729:35.tc. és az 1744:1.tc.

¹¹ Cserei leveleinek és kéziratok hagyatékának további kutatása új eredményeket jelenthet a könyv keletkezésé, datálása szempontjából is.

¹² Hochmeister Márton (Nagyszében, 1767. április 19. – Nagyszében 1837. január 6.) 1789-ben szülővárosában apja halála után átvette annak nyomdaüzemét, majd 1790-ben Kolozsváron is létrehozott egy nyomdát és könyvkereskedést, amelyet 1809-ben a katolikus líceumnak ajándékozott. Ő alapította és adta ki az első erdélyi magyar újságot (*Erdélyi Magyar Hírvivő*, 1818–1829). Színnyei 1893.

¹³ Ténylegesen ezek száma ennek többszöröse, hiszen Cserei gyakran a, b, c aljejegyzeteket is alkalmaz, miközben a számozás hiányos, néha pontatlan, a jegyzetek néhol befejezetlenek.

„adgyuk tudtokra és értessük meg vélek is, mi vagyon kirendelve részekre, hogy annál fogva vagy követhessék, a’ miből hasznokat várhatnak, vagy távoztathassák, a’ mi kárt hozhatna fejekre.” Végül az előljáró beszédet Cserei az általános formula szerint zárja, amikor áldást kér munkájára: érdeklődő olvasókban bízva kéri „a’ Nemzeteket igazgató Mennyei Nagy Urat” az Asszonyok oltalmazására.

A számában is bibliai üzenetet hordozó 12 fejezet (rész) 7–20 kérdést és feleletet tartalmaz az alábbiak szerint:

1. *Nemességekről, és egyéb személybéli dolgaikról az asszonyoknak*
2. *Az asszonyoknak a’ jóságához való közökről és abban való birodalmaknak módgyáról*
3. *A székely fiu-léányságról*
4. *A’ léány negyedről*
5. *Miként parantsolhatnak jóságokból a’ léányok, és mint birhattyk azt míg hajadonok?*
6. *A’ léányoknak férjhez-menetekről*
7. *A’ nász-ruháról, vagy-is a’ parafernomról*
8. *A’ jegy-ruháról*
9. *Az asszonyoknak férjekhez való kötelességekről*
10. *A testi vétkekben találtatott asszonyok büntetéséről*
11. *Az özvegy asszonyokról*
12. *A’ városi asszonyokról, és léányokról*

Cserei Farkas könyvének tárgya („Törvényt szabni az Asszonyoknak, és annak megtartására kötelezni őket...”) és olvasóközönsége okán („Bizom azért, hogy nem tsak az Asszonyok, hanem mások-is jó neven vészik, és fogadgyák tölem e’ Munkát...”) nem latinul, hanem magyar nyelven ír. („Kivántam pedig egész munkámmal Hazám Nyelvén kedveskedni édes Nemzetemnek, mind Magyarának, mind Székelynek.”) Közérthetőségre törekszik nyelvezetében és formájában, ezért a korszak nem kizárólag, de gyakran kifejezetten nők és gyermekek számára szánt vallásos irodalmában és szövegeiben szokásos katekizmus kérdés-felelet szerkezetet választja a korabeli törvények, szokásjog, végzések és bírói döntések alapján összefoglalt joganyag ismertetésére. Igyekszik olvasói által ismert vagy érdeklődéssel kísért példákkal is megvilágítani a lértakat, olykor saját élményeit és véleményét, nevelő célzattal erkölcsi intelmeit is megosztja a magyarázatok között. A kérdés-felelet formában összeállított, világos és rendszerezett, áttekinthető, egyszerű oktató és ismeretterjesztő forma még egy évszázad múlva sem szokatlan a jogi szakirodalomban, illetve egy-egy szélesebb körben megismertetni kívánt jogszabály esetében.¹⁴

Cserei korában a kérdés-felelet forma igen közkedvelt volt – különösen a latin és magyar nyelvű egyházi, illetve a jezsuita polemizáló, valamint ismeretterjesztő irodalomban. Szentiványi Márton (1633–1705) jezsuita szerzetes például e szemlélettel vette szövegkiadói gondozás alá Werbőczy *Tripartitumát* és a *Corpus Juris Hungarici* néven először általa említett országgyűlési törvénytárat. A 17–18. század nem ritkán protestáns gyökerekkel rendelkező jezsuita szerzői (köztük Pázmány Péter)

¹⁴ Néhány példa: Zsoldos 1842; Acsády 1844; Madarassy 1845.

elsősorban világi olvasóközönségnek szánták a kérdés-felelet formai keret tartalmi (egyszerű, világos, érthető stb.) és stilisztikai (közvetlenség, személyesség, dinamikusabb, sokrétűbb érvelési és meggyőzősi lehetőség stb.) erősségeire alapozó magyar nyelvű munkáikat.

Cserei Farkas könyvének jogi kultúrtörténeti jelentősége: a magyar jogi szaknyelv fejlődéséhez hozzájárulás a magyar köz- és népnyelv teremtő erejű használatával

Csereinek az a döntése, hogy nem latin, hanem magyar nyelven írja meg a magyar és székely asszonyok, leányok, özvegyek és árvák számára „jogi kalauzát”, a nyelvi következmények vállalását is jelentette: 1. a magyar jogi nyelv 18. századi fejlettségi állapota hatással lesz munkájára is; 2. nagyobb mértékben kell használnia munkájában a magyar nyelvet és népnyelvet; 3. neki magának is kell alkotnia a fordításokon túl magyar nyelven jogi kifejezéseket, megnevezéseket.

1. Cserei Farkasnak számítnia kellett arra, hogy a magyar jogi nyelv 18. századi állapota hatással lesz munkájára, hiszen a magyar jogi szaknyelv az 1700-as években nemcsak a latin, de az európai országok nemzeti jogi szaknyelvének fejlettségétől is elmaradt.¹⁵ A latin nyelv az oktatásban, a tudományban és a jogi praxisban szinte kizárólagos használata miatt kevésbé tűnt sürgetőnek a magyar jogi szaknyelv fejlesztése. Ráadásul a jogélet elsődleges szintjein, mint például a szóban zajló perek és jogviták beszélt nyelvében elegendőnek bizonyult az alapvető jogi fogalmak nyelvi/anyanyelvi használatával kialakuló, lassan egységesülő jogi terminológia – ez kielégítette a mindennapi élethelyzetekhez igazodó kauzális jogi szaknyelvhasználat igényeit is.

A 16–17. században a reformáció nemzeti nyelvű irodalma és tudományossága, az Erdélyi Fejedelemségben a közügyek és az ítélkezés során a magyar államnyelv használatának a jogi szaknyelvben is megmutatkozó eredményei, a 17–18. század jezsuita magyar nyelvű oktató és ismeretterjesztő írásbelisége a választott célközönségen túl egyaránt szerepet játszott abban, hogy Cserei a hazai jogi szaknyelv adott és ismert állapotában is a magyart választotta. A magyar jogi szaknyelvhasználat szempontjából Cserei alapvetően csak néhány munkára számíthatott, melyek közül a legfontosabb Werbőczy Hármaskönyvének és Kitonich János perjogi gyűjteményének magyar nyelvű fordítása volt.¹⁶ Másrészt jól tudta használni gyakorló jogásként szerzett nyelvi tapasztalatát, a szóban zajló perek és jogviták során elsajátított korabeli jogi műnyelvet.

¹⁵ Szabadfalvi 2020.

¹⁶ Werbőczy István (1611) *Decretum Juris consuetudinarij, Inclyti Regni Hungariae & Tranfylvaniae. Az az, Magyar es Erdely-Orfzagnak Törvény könyve. Verbőci Istvan által Iratot, 1514. Ezten: Moftan Deakul és Magyarul, Egy hafznos. Regeftromal egyetemben uyobban ki boczatatot. Debrecen: Lipsiai; Kitonich János: (1647) Rövid igazgatas A' Nemes Magyar Orfzágnek és hozzá tartozó Réfzeknek szokott teorveny folyasiról Mellyet Nemzetes Veres-Marthi Ciko Mihaly uram keresere, Deákból Magyar nyelvre fordított Kaszoni Janos. Gyula-fejér-vár: Brassai; Kitonich János (1650) *Directio Methodica processus judiciarii Juris consuetudinarii, Inclyti Regni Hungariae [...] Rövid igazgatas a' nemes Magyar orszagnak [...] Szokott Törvény Folyasiról, Mellyet Deákból Magyar Nyelvre Fordított Kaszoni János. Lat. and Hung., Leutchovia.**

2. Cserei munkájának értéke, hogy rendkívüli magabiztossággal és otthonossággal használta munkájában a magyar nyelvet és a népnyelvet. A hiányos, töredezett és egyenetlen magyar jogi szaknyelv esetleges és eseti forrásait a köznyelvből, a népnyelvből vett érzékletes és szemléletes kifejezésekkel, hasonlatokkal, szólásokkal, szentenciákkal egészítette ki. Néhány példa álljon itt szemléltetve Cserei Farkas népnyelv-ismeretét és annak differenciált, pontos, teremtderejű használatát.

Népnyelvi kifejezések

- a' jóságot-is ki itéli kezéből a' Törvény (elveszíti a pert);
- a' rossz erkölcsre hanyatlott személy (parázna személy);
- a' tisztaság óltalmazása (a szüzesség és a szemérem védelme);
- a' Törvénynek, a' jámborok igazságának bátorságára rendelt utyán játszodozik (csalárdul, álnokul viselkedik);
- bikabillér (parázna férfi);
- égre kiáltó fertelmes dolog (bűnös cselekedet);
- fattyu vetett személy (törvénytelen gyermeket szült nő);
- idő vesztő fogások (csalárd időhúzások);
- meg esett Léány (a házasságkötés előtt teherbe esett leány);
- minden dib dáb (apró-cseprő, jelentéktelen);
- nagy szemeskedés vólt erre (különösen figyeltek valamire);
- nász (menyegző);
- nehézkes (terhes);
- szemérme-takaroja (az asszonyok kendőjére mondták).

Szólások, hasonlatok, szentenciák

- A' kik Pártában akarják idejeket tölteni (azok a leányok, akik nem akarnak férjhez menni).
- A' Kontyot-is betsületessen viselhesse (tisztas asszony legyen a házasságban).
- A' Léányoknak Ortzajok bőrét megvastagítani (szemérmertlenségre bátorítani a leányokat).
- A' Nyalánk ember nehezen felejtí-el az egyszer meg-kóstolt édességet; ha tsak módgyát ejtheti vissza-tér ismét arra, mint az eb az okádásra (a bűnös könnyen visszaesik).
- Adósodni kell ott a' hól hosszabb a' ruha az erszénynél (eladósodik az az asszony, aki pénzénél többet költ).
- Az okos Asszony nem szokott magtalanúl maradni (a terhes asszony helyzete férje halála után is kedvezőbb volt).
- Az üdö mulás ütheti Nyakon a' dolgot (a halogatás okafogyottá teszi az ügyet).
- Eb bordában szótt Asszonyok (rossz erkölcsű, hamis asszonyok).
- Ély paraszt nevezet alatt inkább (tartsd meg a régi jó szokásokat).
- Léány, vagy Asszony testi Roszszra adván magát, meg-terhesedik (parázna leány vagy asszony házasságon kívüli bujálkodása után várandós lesz).
- Nem kár vólna azt fel-tsaptatni (a házasságtörő asszonyt régi szokás szerint négy meghajlított élőfára kötözték, amelyek visszacsapódva darabjaira szaggatták).

- Nem mindenkor egyaránt szedik a' közös gyökérről-is a' gyümölsöt (nem mindig illet meg mindenkit ugyanakkora rész egy dologból).
- Nem Zsák, hogy ismét meg-fordithassák (nem visszafordítható).
- Párta unta, szemtelen Léány (szemérmetlen, kacér leányra mondták).
- Pártáját más szegre tette, haja betsületétől el maradván (tiszteességtelenné vált leány).
- Tiszta élet illik a' párta, és Koszoru alá (tiszteességesnek kell lenni a lánynak, a menyasszonynak).
- Törvénybe kerekednek (bírótság elé mennek).

3. Cserei Farkas számára nem okozott gondot, hogy a fordításokon túl, szükség esetén, neki magának kellett magyar nyelvű jogi kifejezéseket, meghatározásokat megfogalmazni. A hazai jogi terminológiát a 18–19. században bizonyos kettősség jellemzi: egyrészt a latin nyelv dagályosságát, cikornyás, többszörösen összetett körülírásait a magyar nyelvbe is átültető kifejezések nagy száma, másrészt ettől élesen különbözve a magyar köznyelvhez közelítő rövid, tömör, kifejező meghatározások jelenléte. Ahogy az alábbi példák is mutatják, Cserei magyar nyelvű jogi kifejezései, megnevezései ez utóbbiakhoz állnak közelebb. Bár a szerző szándéka a magyar jogi nyelv művelése és fejlesztése volt, nem érezhető rajtuk a későbbi nyelvújítók esetében oly gyakori csináltság, mesterkélttség.

Jogi kifejezések, jogi terminológiai meghatározások és körülírások

- a' ki azon Helységben Jóságos ember (vagyonnal rendelkező személy);
- a' ki-házasítás igazságával élhető Léányok (atyai házban élő hajadonok és „szerepentse várók”);
- az árva Jóságát vagy magának hógássza (az árva gyermek vagyonát csalárd módon meg akarja szerezni);
- belé talál sülni feleletébe (nem tud választ adni);
- égyik szék napjáról a' másakra vontattya a' dolgot (alapos ok nélkül elhúzza);
- gyermek vesztés (magzatelhajtás);
- jegy-ruha (hitbér, dos): a jegy-ruhát „a' Férfiak Rendekhez 's állapottokhoz képest tartoznak igaz és Törvény szerint el-házasított Feleségeknek el-hálásokért” fizetni”;
- ki-nyalánkodék az útból, a' tilalom alatt lévő íznek kostolására (bünt követ el, paráználkodik);
- magzattyokat-is vagy életre nem eresztik (magzatelhajtás);
- nem engedé, hogy élete nélkül maradgyon (megkegyelmez);
- nös paráznak (házasságtörő férfiak);
- jegy-ruha nyulik/megkeskenyedik/szakad (a hitbér a második házasságkötéskor feleződik, a harmadik esetében harmadolódik, végül már olyan csekély összegűvé válik, hogy ténylegesen eltűnik);
- parafernom (nászruha, menyegzői ajándék vagy nászajándék, amelyet a menyasszonynak eljegyeztetése, mátkasága és lakodalma idején mátkája, szülei, atyafia vagy bárki más ajándékozni szokott);
- törvényt láthatnak réá – parasztok-is szabadossan meg-foghattyák (tetten érés esetén megbüntethetik);

- székely örökség (mint fegyverrel szerzett Jóság, csak fiakat illet és fiú lehet örököse);
- vérarulás (az atyjafiakkal szembeni hamisság, rosszhiszemű magatartás: például ellenségeskedés, javaiktól megfosztás, személyében bántalmazás, hamis vád).

Cserei Farkas könyvének jogi néprajzi jelentősége:

Cserei Farkas munkájában a magyar és székely asszonyok (ideértve a leányok, az özvegyek és az árvák) helyzetét, jogait és kötelezettségeit kívánta bemutatni a 18. század közepéig – mint ahogyan már szóltunk róla – elsősorban a szokásjog, a törvények, a statútumok és a joggyakorlat alapján. A könyv gazdag jogirodalmi háttérre a tanulmányban nem tudunk kitérni, viszont érdemes szólni néhány szót a további források közül a joggyakorlatról és alaposabban megvizsgálni a jogszokások, a jogi népszokások és a jogi néphagyomány kérdését.

Az asszonyi jogok tekintetében Cserei különös gondot fordít a kérdésekre adott válaszok magyarázata, az érvelések alátámasztása során a korabeli ítélkezési gyakorlat leírására. Például: „A’ Léány Negyedét mind Magyar-Országban, mind pedig Erdélyben rövid Perfolyas mellett szokták keresni. Magyar Országban ugyan egyenesen Táblán perelnek érette; de Erdélyben szabadságában áll a’ Felperesnek ugyan keresse-é, vagy Vármegyé székén.”¹⁷ Cserei arra is kitér például, hogy mi az eljárásrendje annak, hogy az asszonyok végrendeletükben gyermekeik számára gondviselőt rendelhessenek, vagy hogyan érvényesíthető a leánynegyedhez való jog, milyen bizonyítékok szükségesek a leányoknak ahhoz, hogy a „Székely Örökségből” részt kérhessenek, hová fordulhatnak, hogyan járhatnak el velük szemben alkalmazott kényszer vagy erőszak esetén, mi a mátkásítás és a házasságkötés törvényes rendje, melyek a parafernom (nászruha) kiadásának vagy az özvegyi jogok érvényesítésének szabályai.

A jogi néprajz legszélesebben értelmezett kutatási tárgyát a jogi vonatkozású társadalmi normák gazdag világa jelenti. Vizsgálati szempontjainak egyike a fejlődés szerinti strukturálás, amely során megkülönbözteti 1. a szokásnormát; 2. a jogszokást; 3. a jogi normát/jogintézményt; 4. a jogi népszokást és 5. a jogi néphagyományokat.¹⁸ A *szokásnorma* az egyéni normák általános sokféleségében érvényesülő, a közösség által elfogadott, helyesnek tartott magatartásszabály/társadalmi norma. A *jogszokás* a közösség tagjainak kifejezetten jogi jellegű, a törvény által szabályozott „fent” világtól élesen elkülönülő „lent” világa, azaz a társadalom kisebb-nagyobb közösségeinek vélt vagy létező autonómiája alapján alkotott, a közösség által elismert (a hagyomány és szokás erejénél fogva megtartott és öröklődő, szükség esetén azonban a közösség által kikényszerített), a mindennapok szervezésére (az életviszonyokban jelentkező érdekeltségek egyeztetésére) szolgáló szokásszerű gyakorlata.¹⁹ Tagányi Károly a jogszokások körébe elsősorban a megíratlan, jogi alakba nem öntött jogi vonatkozású

¹⁷ Nagy-ajtai Cserei 1800: 39.

¹⁸ A kérdéssel részletesen foglalkozik: Tárkány Szücs 1981: 36–44.; Nagy J. T. 2003, 2021.

¹⁹ Mezey 2009, 2022.

szokásokat, szertartásokat és jelképeket sorolta (például jegyesség, alku).²⁰ A *szokásjog (consuetudo)* a kisebb vagy nagyobb közösségek együttélése során kialakult, majd az állam által utólag elismert, szankcionált szokásnormát, jogszokást jelentette, a *jogi norma* pedig általános jellegű, kötelező erejű, az állam vagy állami szerv által alkotott magatartásszabály, amely érvényesülését végső soron állami kényszer biztosítja.²¹ A *jogi népszokás* olyan jogi vonatkozású szokás, amely elsősorban, de nem kizárólag a paraszti közösségek vonatkozásában kutatott, és e közösségek mindennapi életének meghatározott, az ismétlődések során az utódokra is átörökített rendjét jelenti. A jogi népszokás jellemzője, hogy az állami szabályozásnak csak kiegészítőjeként, színezőjeként jelenik meg, vagy csupán jelképes tartalommal él tovább.²² A *jogi néphagyomány* a már nem gyakorolt, de még ismert jogi vonatkozású szokások, jelenségek folklórban (például szólásokban, közmondásokban, népdalokban, népmesékben), illetve tárgyi emlékekben történő tovább élését, hagyományozását jelenti. A jogi vonatkozású társadalmi normák vizsgálhatóak *vertikálisan és horizontálisan*. A vertikális szint egyetlen jogi vonatkozású társadalmi norma időben különböző létformáit, a horizontális szint pedig egy adott időpontban érvényesülő, különböző típusú jogi vonatkozású társadalmi normák metszetét foglalja magában.²³

Nagy-ajtai Cserei Farkas: *A' magyar és székely asszonyok' törvénye* (1800) címmel megjelent munkájának jogforrási háttere kapcsán már szó esett a jogi normák (a törvények, a szokásjog és a statútumok) a nemes jogállású asszonyok és leányok helyzetét alapvetően meghatározó köréről. Szerencsénkre azonban Cserei nem áll meg ezek pusztá összegyűjtésénél és közreadásánál. A könyvben a kérdésekre adott válaszokhoz – amelyekben ismerteti a „régijogként” emlegetett szokásjog, továbbá a magyarországi és erdélyi törvények rendelkezéseit – magyarázatokat fűz, és ezek a szemléltető és tanító célú történelmi példákon túl a jogszokások, jogi népszokások és jogi néphagyományok a közvélekedést megerősítő szándékú bemutatására is lehetőséget adnak.

Ahol a törvény és a szokásjog egyértelműen, részletesen szabályoz, ott Cserei nem egészíti ki a válaszokat a jogszokások, a jogi népszokások és a jogi néphagyományok világával. Vannak kérdések, amelyekre adott válaszai esetében egyszerűen csak beidézi a *Tripartitum* vonatkozó rendelkezéseit. Így tesz például *Az asszonyok nemességéről és egyéb személybeli dolgaikról* szóló részben az árvákról való gondoskodás kapcsán: „Az Asszony, ki-múlván e' világból az ő Férje, attól-való gyermekének gondviselését másnak engedni nem tartozik, hanem azt magának férjhez meneteléig

²⁰ Tagányi Károly definíciója szerint a jogszokások „megíratlan, jogi alakba nem öntött jogi vonatkozású szokások, szertartások és jelképek,” amelyek között a parasztság körében a jegyességet hozza példaként (Tagányi 1919). Cserei Farkas több mint száz évvel korábban a nemes asszonyok, leányok vonatkozásában ennek pontos szokásjogi leírását és hivatkozását adja – jogszokásként a szertartás, az ajándékozás folyamatát, valamint a szemérmesség és szülők iránti engedelem régi erkölcsökön és szokásokon alapuló értelmezését teszi hozzá (Nagy-ajtai Cserei 1800: 46).

²¹ Tárkány Szücs Ernőnél jóval diffúzabb a terminológiahasználat, mint Tagányi esetében (Tárkány Szücs 1981; Nagy J. T. 2009; Bognár 2016; Mezey 2018: 100).

²² Tárkány Szücs 1981.

²³ Horizontális szintű vizsgálatra példa: Bognár-Homoki-Nagy-Nagy J.T. 2021. Vertikális szintű vizsgálatára példa: Nagy J. T.2011, 2014.

szabadosan meg-tarthatta.”²⁴ Így jár el a házassági vagyoni jog egyes kérdéseiről, a leánynegyedről, a leányok és hajadonok jószágairól szóló fejezetek esetében is.²⁵

A székely fiú-leányságról szóló rész vagy a „Székely Örökségről” rendelkezés szabályainak tárgyalása alkalmas az Erdélyi Törvények közül az *Approbatae Constitutiones* (1653) részletesebb vizsgálatára is.²⁶ A házasságra vonatkozó részben (*A' leányoknak férjhez-menetekről*) egyrészt a szokásjog, a *Tripartitum* szabályai lesznek irányadóak (például elmtávkasztásra a leánygyermek 7., házasságkötésre 12. évének betöltése után kerülhet sor), de ebben a fejezetben – ahogyan a nászruháról, a jegyruháról, az asszonyok férjük iránti kötelességeiről, a testi vétkekben talált asszonyok büntetéséről, az özvegyasszonyokról, a városi asszonyokról és leányokról szóló részekben is – is számos, később már nemcsak a nemesség, hanem a magyar és székely falvak, továbbá a városok lakói körében ismert jogszokással és jogi népszokással találkozunk.²⁷

A törvény, szokásjog, jogszokás, jogi népszokás és jogi néphagyomány viszonyrendszere a jogi népraiz szempontjából Cserei Farkas könyvében két dimenzióból kövélíthető meg:

1. Munkájának megírásakor a szerző a „hatályos jogot” (törvényeket és szokásjogi szabályokat), szükség esetén a nemesi köznyilvánosság által ismert és elismert, zsinórmértékül szolgáló jogszokásokkal, ritkábban jogi szokásokkal, vagy elsősorban már csak könyvekből ismert, jogi vonatkozású hagyományokkal, történetekkel, példákkal egészíti ki. Egyetlen kiemelésünk a gazdag példatárból is felhívja a figyelmet arra, hogy Cserei a nemes asszonyok és leányok jogainak és kötelezettségeinek számbavétele során a széles körben ismert „élő jogszokások” kiegészítő használatát mindig fontosnak tartotta.

A várandós („nehézkés” Cs. F.) asszonyok sajátos helyzetének magyarázata során Cserei egy *jogi hagyománynak* nevezhető régi történeti példát hoz: „a' Karthágobéli-eknél ha valamely gonosztévő menedék helyet akarván magának keresni, nehézkes Asszonyhoz futhatott, nem vólt szabad attól ötet el-húzni büntetésre.”²⁸ Ezt egy, a 18. században is *élő jogszokással* folytatja: „Ma-is sok Nemzeteknél a' nehézkes Asszonyok közbenjárásának foganattya vagyon még az halálra ítéltetett emberek életének megnyerésére-is.” Cserei *Francisco Suares*, a spanyol skolasztikus filozófia és a katolikus barokk bölcselet kiemelkedő képviselőjének kánonjogi munkájára hivatkozik: „Törvény szerént-is pedig, mikor a' nehézkes Asszonyt valami nagy vétékért perli a' Tiszt, és azt ítélik, hogy kinoztassék-meg a' dolognak ki-vallására; mig nem szül, és gyermekágyából fel-nem gyogyul, addig ötet kínzásra nem hurtzolhattya.” A nép

²⁴ Kérdés: „Hát az Árváknak gondviselői lehetnek-é?” (Első rész, Nyolcadik kérdés) Cserei válasza, hivatkozása: *Tripartitum* I. T. 113. Cserei 1800: 12.

²⁵ Csak egyetlen példa: Kérdés: „Mi a' Léány' Negyed? honnét vette eredetét? kik? minémü Jószágból, és mi módon szokták fizetni?” (Negyedik rész, Első kérdés) Cserei válasza, hivatkozása: „Léány Negyednek mondgyuk azt a' Jószágot, melyet adnak a' Léányoknak, vagy Asszony-állatoknak az ók Attyoknak Örökségből az Atyai Nemzésnek bizonyására nem örökké, vagy örökösül, hanem tsak váltáságosképpen.” (*Tripartitum* I. 88.)

²⁶ Nagy-ajtai Cserei 1800: 32. (Approb. P.III.T.76.Art.7.)

²⁷ Bognár–Homoki-Nagy–Nagy J.T. 2021.

²⁸ Nagy-ajtai Cserei 1800: Első rész 14. kérdés, 15.

széles körében még évszázadokkal a vallási normák kötelező erejének elhalványodását követően is általánosan elismert jogi népszokás volt, hogy a várandós nőknek (és a szoptató anyáknak) nem kellett megtartani „az Anyaszentegyháztól ki-adatott köteles Bőjtöknek-is szoross rendét”.²⁹

2. A Cserei által leírt törvények és Werbőczy szokásjogi szabályai éppen úgy, mint a válaszokat kiegészítő, a nemes asszonyok és leányok életét az 1700-as években meghatározó „élő jogszokások,” a szabályozásváltozásokat követően az erkölcsi és vallási normák közvetítésével a műveltségi elemek alászállásának folyamata során a nemességnél jóval szélesebb körben határozzák meg az azokat nemzedékről nemzedékre átörökítő közösségek mindennapjait.

Íme néhány a Cserei Farkas által ismertetett szokásjogi és törvényi rendelkezésekből, amelyek betartása jogszokásként még a 20. század elején is magától értetődő volt az egyes közösségekben. Az asszonyok „a’ mit Tövel, Orsoval, ’s egyéb asszonyi munkával keresnek, övék az, és fiu testvérekel meg osztani nem tartoznak”.³⁰ A székely fiú-leányság esetében ha fiú nélkül maradt „a székely anya, ha két vagy több leánya maradt, egyenlően örökölnék, de a kisebbik választhat a’ Lakhelyben”.³¹ A székely fiú-leány: leány a nemzésben, de fiú az Örökségben.³² A megesett leányoknak, azaz „a’ fattyu vetett személyeknek, valameddig törvényes Házasságra nem vergődnek, fejeket sem szabad úgy viselniük, mint más Asszonyoknak, kik magokat jámborul kontyoltattyák-bé”.³³ Ezt a szabályt a paraszti közösségekben Cserei munkájának kiadása után még száz esztendővel is számon tartották.

Szintén évszázadokon át magától értetődő kötelezettségnek, erkölcsi normának tekintették az idősekről, özvegyekről, elesettekről gondoskodás változatos formájú jogszokásait a családi, illetve falusi közösségekben.³⁴ Ezek közül számos rokonítható a Cserei által ismertetett *Kegyelem Rész*-szel. „A’ Székelyeknél a’ szolgálatból, vagy gazdálkodásból ki erőtelenedett Személyeknek” (ideértve azt is, aki „által-adja Jóságát fiainak, vagy ha fiai nem vólnának, Atyafiainak,” valamint a gyermektelen Özvegyeket) „életek táplálására a’ mit szakasztanak ... *Kegyelem Rész*nek nevezik”.³⁵

A házasság intézménye igen gazdag jogszokásokban (és jogi népszokásokban is). Cserei egyrészt nem mulasztja el erkölcsi nevelésre is felhasználni a leányok érdeklődésére különösképpen számot tartó fejezetet. Felfigyelhetünk arra is, hogy az eljegyzés (amely a mai napig az egyik legszívósabb jogszokásunk) részletes vizsgálatával együtt – bemutatja a jogszokások és népszokások változatosságát is. „Szokás volt a’ Magyaroknál, hogy mikor a’ Férjfi el-jegyzi magának a’ Léányt házasságra, ez akkor Gyűrüt, és keszkenőt ad annak. Gyűrüt ugyan a’ meg-nem szakadható szeretetnek bizonyosságául; Keszkenőt pedig azért, hogy azzal mint egy szemérme-takarójával

²⁹ Uo.

³⁰ Nagy-ajtai Cserei 1800: 19. Viszont az is kimondatott, hogy „Fegyverrel, és Déáki Tudománnyal szerzett Jóság nem illet Léányt.” Cserei 1800: 18. *Tripartitum* I. T. 18.

³¹ Nagy-ajtai Cserei 1800: 29

³² Nagy-ajtai Cserei 1800: 31.

³³ Nagy-ajtai Cserei 1800: 35.

³⁴ Homoki-Nagy 2018.

³⁵ Nagy-ajtai Cserei 1800: 36.

házasságra által-adandó testének meg-tartott épségét, 's egyszersmind jövődöbéli Férjéhez való nagy bizodalmat-is jelentené, hogy valamint ő azon négy-szegletű Ruhájának példájára kész Férjét e' világnak akár melyik részére követni, ugy emez-is ötet el-ne hagyná, hanem azon Ruhának mint egy árnyéka alatt tartván, viselné gondját, 's óltalmazná.”³⁶ Az eljegyzés felbontására vonatkozó szabály szintén ma is élő jogszokás: „Ha pedig meg-forván a' Mátkás személyek között a' Házasság, a' Jegy egyik a' masiktól vissza-mégyen annak, a' ki-adta.”³⁷

A könyv hetedik fejezete a *parafernommal* (nászruhával, menyegzői ajándékkal, vagy ahogyan ma mondanánk nászajándékkal) foglalkozik, a nyolcadik pedig a Cserei által *jegyruhának* nevezett *hitbér/dos* kérdésével. Cserei először pontosan meghatározza és elkülöníti a nászruha és a jegyruha fogalmát, utána pedig a lakodalom, mint jogszokás szereplőit veszi sorra. „Szokás vólt a' Magyaroknál eleitől fogva, hogy mikor a' Léányt férjhez-adták, a' Lakadalmi alkalmatossággal az Atyafiai, 's más jó-akaratu emberek-is a' Menyaszszonynak ajándékot mutattak-bé; innét vette eredetét a' Parafernom. Parafernomnak azért, vagy-is Menyegzői ajándéknak az olyan ingo Jókat mondják, melyeket az Asszonyállatoknak az ő Lakadalmok, vagy Mátkaságok, 's eljegyeztetések idején, vagy Mátkáik, vagy szüleik, vagy Attyokfiok, vagy más akárki szokott adni, és ajándékozni. ... Nász-Ruhának azon okból mondatik, hogy Menyegző, vagy-is Lakadalom tisztességéhez tartozó Jóság; a' Menyegzőt pedig Násznak nevezük régi Magyar Nyelven, miként azokat, kik a' Völegényt, 's Menyaszszonyt kísérik, Nász-Népének; ezeknek pedig, és a' Lakadalmi Rendtartásnak igazgatóját Nász-Nagynak mondjuk, 's hogy már ide tegyem azt-is: az ujj Házások Lakadalmok Napján, egyik Vö-Legénynek, a' másik Menyaszszonynak azért neveztetnek; mert a' Legény Veje annak, kinek Léányát veszi, ő pedig a' Léány Menye az ő Mátkája szüleinek, vagy korosabb Atyafiaiinak.”³⁸

A *nászruhától* (parafernom, nászajándék) eltérően a *jegyruhát* „a' Férjfiak Rendekhez 's állapottyokhoz képest tartoznak igaz és Törvény szerént el-házásított Feleségnek el-hálásokért” fizetni”.³⁹

Ugyancsak korunkban is élő elemei vannak az 1800-ban megjelent, az *özvegyekre* vonatkozó szabályozásnak. A gyászévhez jelenleg is fűződnek joghatások évszázados jogszokásként határozzák meg az özvegyekhez való normatív és közösségi viszonyulást. „Urok halálának első esztendejében minden háborgatok ellen békességben, és teljes bátorságban tartassanak: senki öket azon üdö alatt Törvénybe ne idézze, se Uokról réájok maradt Per mellé né hívja, 's arra elő-állani ne kényszerítse; ebben pedig hogy meg-maradhassanak, tartoznak a' Tisztek párttyokat fogni, segíteni, óltalmazni; annál inkább Urok Jóságiból, és jovaiból esztendő alatt még a' magán való Özvegyek-is ki-nem rekesztethetnek.”⁴⁰

³⁶ Nagy-ajtai Cserei 1800: 46.

³⁷ *Uo.*

³⁸ Nagy-ajtai Cserei 1800: 49.

³⁹ Nagy-ajtai Cserei 1800: 55.

⁴⁰ Nagy-ajtai Cserei 1800: 77.

Összegzés

Cserei Farkas életművét – különös tekintettel a 18. század harmadik negyedében keletkezett és fia által 1800-ban kiadott *A magyar és székely asszonyok törvényei jogszabálygyűjteményre* – számos tudomány- és kutatási terület tekinti ma is kiindulópontjának.

A magyar művelődés- és társadalomtörténet tárgya és szemlélete miatt tartja a korai kutatások fontos mérföldkövének; a *nőneveléstörténet* a 18. század keresztény vallási felfogásának és a felvilágosodás nőképeinek felrajzolását értékeli Cserei Farkas munkájában. Pukánszky Béla a nőnevelés meghatározó társadalmi, jogi tényezőit kutatva hivatkozik Cserei két évszázad határán megjelent, az 1700-as évek első felének magyarországi nőképét és a rendi társadalomban elfoglalt helyüket, jogállásukat bemutató munkájára.⁴¹ Pukánszky, ahogyan a 20. század elején Máday Andor,⁴² a törvények és a szokásjog évszázadok során kialakult szabályozási gyakorlatára vezet vissza a magyarországi és erdélyi nemes asszonyok, leányok, özvegyek, valamint a szabad királyi városok polgárasszonyainak az európaiaktól részben eltérő jogállását.

A jogtörténet szempontjából az 1800-ban kiadott könyv egyik legfontosabb értéke, hogy egy a jogi (és társadalmi) közfigyelem fókuszába csak esetlegesen és kivételesen kerülő csoport esetében veszi górcső alá – a jogi ismeretterjesztés szándékával – jogait és kötelezettségeiket. Ahogyan Werbőczy tette *Hármaskönyvében*, Cserei is alapvetően a nemes (illetve néhány kérdésben a szabad királyi városi polgár-) asszonyok, leányok, valamint özvegyek és árvák⁴³ jogi helyzetét részletezi. Már az első részben előrebocsátja, hogy „Nemességekről és egyéb személybéli dolgairól az asszonyoknak” kíván szólni – és ezt a magyar és székely történelem jeles nemesasszonyainak hőstetteit kiemelő példák felsorolásával meg is erősíti. Ezután tér rá a jogállásbeli kérdésekre (pl. „Nemes Anyának Nemtelen Atyától született gyermeke Nemes léssen-é hát? vagy pedig csak meg-marad Atyának Rending, s’ Állapottyában?” vagy „Miként nemesedhetnek meg hát az ilyen Nemtelen Atyáktól született gyermekei a’ Nemes Anyáknak? és „Lőn elobb olly Felelet, hogy Nemes Atyáktól Nemességben születnek a’ Léányok. Hát már a’ Nemtelen atyák’ Léányaiknak adhat-é Nemességet a’ Király?”). Ezeket a felvetéseket Cserei egyértelműen és kizárólagosan Werbőczy *Tripartituma* alapján válaszolja meg, nem fűzve a feleletekhez külön kommentárt – eltérően a későbbi kérdések gyakorlatias, példákban is gazdag válaszaitól.

Az összehasonlító jogtörténet számára is muníciót jelent Cserei – egy tematikus jogszabálygyűjteményen magyarázataival, példáival, erkölcsi nevelő célzatú kifejtéseivel messze túlmutató – munkája. Máday Andor hívta fel a figyelmet a nők jogállásáról írott monográfiájában arra, hogy míg Európában a római jogot, a germán hagyományokat és a keresztény kánonjog szabályait alkalmazó középkori jogrendszerek nagy többségében a nő a házasságkötését követően az apai gyámságból közvetlenül férjji

⁴¹ Pukánszky 2006: 69–72.

⁴² Máday 1913.

⁴³ „Ezek az Országnak Ellenség ellen óltalom Kővei, a békességes időben pedig ékességi, ’s azért-is az Országos Rendek közé vannak számláltatva, és ök-is Ország Gyűlésére el-szoktak mindenkor hivatatni. Közönségesen a’ szabad, és Királyi Városok Polgár Lakosi Díjjók dolgában egy karban vannak a’ Nemesekkel.” Nagy-ajtai Cserei 1800: 87.

gyámság alá került, Magyarországon már az Árpád-kortól a férjes nő önjogúságát elismerő jogrend vált meghatározóvá, azaz a patriarchális helyett egy paritásos szabályozási forma.⁴⁴ Mind Werbőczy *Tripartituma*, mind a hazai törvények, statútumok, az ítélkezési gyakorlattal és Cserei gyakran jogszokásokra is hivatkozó magyarázataival, példáival kiegészülve alkalmasak arra, hogy a nőkre vonatkozó szabályozás e történeti rétegeit is felfejtsék.

A *jogi kultúrtörténet* mindeddig elsősorban a jogi szaknyelv kialakulása, fejlődése szempontjából értékelte Cserei Farkas jogszabálygyűjteményét. Szabadfalvi József külön is kiemelte Cserei munkáját, mint a jogi ismeretterjesztés egyik legkorábbi emlékét.⁴⁵ Arra is felhívta a figyelmet, hogy az általa 1760–1770 közé datált, de csak 1800-ban kiadott könyv több szempontból is megelőzte korát. Hiszen Aranka György könyve az angol és a magyar monarchia közjogi rendszerének összehasonlítására vállalkozó, kifejezetten a jogi szaknyelv „művelését” célul tűző *Anglus és Magyar Igazgatásnak egyben-vetése* könyve is csak 1790-ben jelent meg, ahogyan Decsy Sámuel ugyanezen évben megjelent, az államigazgatás, az oktatás és a tudomány művelésének területén a magyar nyelv bevezetését sürgető *Pannóniai Fénix avagy hamvából fel-tamadott magyar nyelv* című műve. Dienes Sámuel jóvoltából csak 1792-ben került kiadásra az első magyar nyelvű jogbölcseleti könyv is: *Báró Martini természet törvényéről való állatásainak magyarázatja* címmel.⁴⁶ Cserei Farkas a magyar jogi szaknyelv művelését segíteni kívánó munkája azonban ekkor már akkor készen van és a kézirat több mint két évtizede vár kiadásra az íróasztal fiókjában, amikor a Magyar Országgyűlés az 1790/91. évi XVI. törvényekben arról határoz, hogy a „nyilvános ügyek intézésére” idegen nyelv helyett a magyar használtassék, 1792-ben pedig megszületik az 1792. évi VII. tc. a magyar nyelv tanításáról és hasznáról, amely megnyitja az utat a magyar nyelvű jogi szakmunkák írása és kiadása előtt.

A *jogi néprajz* számára különösen fontos új eredményeket – és egyben új kutatási feladatokat – jelent Cserei Farkas munkája. Egyrészt, ahogyan említettük, a jogi néprajz 18. századi forrásai rendkívül csekély számban állnak rendelkezésre, így az egyes források a kutatástörténet szempontjából is felértékelődnek. Másrészt hangsúlyozandó, hogy a 18. századból ismert jogi néprajzi vonzatú munkák nem elsődlegesen jogi néprajzi források, hanem valamely praktikus igény vagy elméleti kérdés hívta életre ezeket. Cserei munkája sem elsősorban jogi néprajzi, inkább jogismereti, illetve jogi ismeretterjesztő céllal íródott és az írott forrásokat egészíti ki, elsősorban didaktikai céllal az élő jogszokások, jogi népszokások, jogi néphagyományok körével. Leírásai azonban – éppen a korabeli források hiányára tekintettel – rendkívül értékesek és mind kutatástörténeti, mind módszertani szempontból fontosak. Cserei néprajzi fordulatok, szólásai is új vizsgálati lehetőségeket fogalmaznak meg, gazdag példanyaga, a feldolgozás komplex módszere és szemlélete pedig a jogi néprajz szempontjából kiemelten fontossá teszi a fia által, évtizedekkel elkészültét követően megjelent

⁴⁴ Máday 1913: 33. A kérdéstről más közelítéssel: Herger Csabáné 2016.

⁴⁵ Szabadfalvi 2020: 14.

⁴⁶ Aranka 1790; Decsy 1790; Dienes 1792. A 18. században a magyar jogi szaknyelv fejlődéséhez hozzájárul: Kövy 1798.

munkát. Cserei intő szavai arra is emlékeztetnek, milyen értéket jelentenek a „sok szép régi jó szokások, rendtartások, melyek ma-is záros kapuk, vigyázó Tornokok gyanánt vannak jámbor Aszszonyinknál, Léányinknál”.

A magyar és székely aszszonyok törvényei könyve alapján Nagy-ajtai Cserei Farkast a magyar jogi néprajz széles körű európai kitekintéssel rendelkező, kiváló jogi és történeti felkészültségű, a magyar szokásokat és hagyományokat ismerő, sőt a folklórt és a népnyelvet is gyakorlotta használó, méltatlanul elfelejtett korai művelőjeként fedezhetjük fel újra és helyezhetjük az őt megillető helyre a hazai jogi néprajz kutatástörténetében.

Irodalomjegyzék

- ACSAÁDY Sándor
1844 *Magános magyar törvény kérdések- és feleletekben.* Pest: Kilian György.
- ARANKA György
1790 *Anglus és Magyar Igazgatásnak egyben-vetése.* Kolozsvár: Hochmeister Márton.
- BALÁS Gábor
1979 *Erdély jókora jogtörténete 1540-1849 közti korra.* Budapest: Magyar Jogász Szövetség Állam- és Jogtörténeti Bizottsága.
- BOGNÁR Szabina
2016 *A népi jogélet kutatása Magyarországon.* Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.
- BOGNÁR Szabina – HOMOKI-NAGY Mária – NAGY Janka Teodóra
2021 *A drávaszögi és szlavóniai református ígéretlevelek és házassági szerződések jogi néprajzi forrásértéke.* In Jukić Zita (sajtó alá rend.): *„Őszve eskettettek ilyen egyezkedés mellett...” Drávaszögi és szlavóniai református ígéretlevelek és házassági egyezségek.* (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 9) 7–50. Eszék: „Zrínyi” Magyar Kultúrkör.
- DECSY Sámuel
1790 *Pannónia Féniksz, avagy Hamvából fel-tamadott magyar nyelv.* Bécs: Trattner.
- DIENES Sámuel
1792 *B. Martini a Természet-Törvényjéről való állításainak magyarázatja.* Bécs: [s.n.].
- DÖBRENTEI Gábor
1815 *Nagy-ajtai Cserey Farkas Erdélyi udvari tanácsos és referendárius élete.* *Erdélyi Múzeum* 2:4. 153–169.
- HERGER CSABÁNÉ
2016 *Az összehasonlító jogtörténeti kutatások határai a házassági vagyoni jog területén.* In Béli Gábor – Korsósné Delacasse Krisztina – Herger Csabáné (szerk.): *Ut Juris Ordo Exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére.* 85–94. Pécs: Publikon.
- HOMOKI-NAGY Mária
2018 *„Az általam megkért hiteles tanúk előtt következő végső rendelkezésemet teszem...”: Jobbágy-parasztok végrendeletei Szentes mezővárosában.* (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 5) Szekszárd: PTE KPVK.
- KAJTÁR István
2004 *Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe.* Budapest–Pécs: Dialóg Campus.
- KÖVY Sándor
1798 *A Magyar törvények rövid summája. A' Gyermekek számára.* Pozsony: Wéber.
- MADARASSY János
1845 *A magyar polgári törvénytudomány vázlatja.* Eger: Érseki Lyceum.
- MÁDAY Andor
1913 *A magyar nő jogai a múltban és jelenben.* Budapest: Athenaeum.

MEZEY Barna

- 2009 Szokásjog és szokás határán: jogszokások. In Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. 13–25. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- 2018 Történeti áttekintés. In Veress Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. 99–111. Kolozsvár: Forum Iuris.
- 2022 Acta Right of the “Above” and the “Below”. On the Border of Customary Law and Custom: The Legal Customs. *Acta Ethnographica Hungarica* 67:1. 87–97.
<https://doi.org/10.1556/022.2022.00012>

NAGY Iván

- 1858 *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. III. Pest: Ráth Mór.

NAGY Janka Teodóra

- 2003 A magyar jogi néprajz-kutatás eredményei és alternatívái. In Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. 851–862. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 2009 A jogi néprajz a hazai kutatások tükrében. In Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. 83–96. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- 2011 Jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti adatok az áldomáshoz. In Mezey Barna (szerk.): *A szimbólumok üzenete. A jogi kultúra jelképei: eljárások, szokások, formák és tárgyak*. 345–354. Budapest: ELTE, Eötvös Kiadó.
- 2014 A jogi néprajzi kutatások és az Ethnographia. *Ethnographia* 124:3. 297–320.
- 2021 Europäische rechtliche Volkskunde und ungarische rechtliche Volkskunde. *Volksrechtsforschung (1939–1948)*. *Jogtörténeti Szemle* 19. 39–47.
- 2022 Az európai és a magyar jogi kultúrtörténet olvasatai. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi értelmezések Kajtár István Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe monográfiájában. In Nagy Janka Teodóra – Béli Gábor (szerk.): *A jog kulturális holdudvara: A magyar jogtörténet, jogi kultúrtörténet európai kontextusai*. 136–147. Budapest: Gondolat.
- 2023 Bűnök és büntetések Dugonics András: Magyar példabeszédek és jeles mondások című proverbium gyűjteményében (1820). In Bódiné Beliznai Kinga – Gosztonyi Gergely (szerk.): *Jogtörténeti Parerga III. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 70. születésnapja tiszteletére*. 273–282. Budapest: Orac Kiadó.

NAGY-AJTAI CSEREI Farkas

- 1800 *A’ magyar és székely aszszonyok’ törvénye*. Kolozsvár: Hochmeister Márton.

PUKÁNSZKY Béla

- 2006 *A nőnevelés évezredei. Fejezetek a lányok nevelésének történetéből*. Budapest: Gondolat Kiadó.

STIPTA István

- 2016 A jogi kultúrtörténet Magyarországon. In Béli Gábor – Korsósne Delacasse Krisztina – Herger Csabáné (szerk.): *Ut Juris Ordo Exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére*. 305–312. Pécs: Publikon.

SZABADFALVI József

2020 A magyar jogi nyelv kialakulása és fejlődése a 19. század elejéig. *Jogtudományi Közöny* 75:1. 12–20.

SZINNYEI József

1893 *Magyar írók élete és munkái*. II. Budapest: Hornyánszky Viktor.

TAGÁNYI Károly

1919 *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I rész. A családjog és öröklési jog köréből.* (Néprajzi Könyvtár, Új sorozat, 1) Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1981 *Magyar jogi népszokások*. Budapest: Gondolat.

VERESS Emőd (szerk.)

2018 *Erdély jogtörténete*. Kolozsvár: Forum Iuris.

ZSOLDOS Ignác

1842 *A mezei rendőrség főbb szabályai*. Pápa: [s.n.].